

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-101>

УДК 657:336.22

АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

ANALYTICAL METHODS OF EXPLORATION IN THE FORM OF FOLLOW-UP: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL STANDARDS

Лемішовський Василь Івановичкандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5535-8816>**Мороз Зеновій Миронович**магістр,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2717-6790>**Lemishovskyi Vasyl, Moroz Zenovii**

Lviv Polytechnic National University

У статті розкрито теоретичні засади та практичні аспекти застосування аналітичних методів у системі бухгалтерського обліку та оподаткування в умовах динамічних змін економічного середовища. Обґрунтовано актуальність удосконалення методичного інструментарію аналітичної роботи з огляду на цифровізацію облікових процесів, ускладнення господарських операцій і зростання вимог до якості управлінської інформації. Узагальнено підходи до систематизації аналітичних процедур, спрямованих на підвищення достовірності облікових даних, оптимізацію податкових рішень та зниження рівня податкових ризиків. Запропоновано методичні орієнтири щодо уніфікації аналітичних методів, які можуть бути використані для оцінювання ефективності функціонування обліково-аналітичних систем підприємств різних галузей.

Ключові слова: облік, оподаткування, аналітичні методи, інформаційне забезпечення.

The article focuses on the study of theoretical foundations and practical aspects of applying analytical methods in accounting and taxation systems under conditions of continuous economic transformation. The relevance of the research is determined by the intensification of digital technologies in accounting processes, the growing complexity of business operations, and the increasing demand for high-quality, reliable, and timely information to support managerial and tax-related decision-making. In such conditions, traditional analytical tools often fail to ensure the required level of adaptability and consistency, which necessitates the improvement and systematization of methodological approaches to analytical work. The purpose of the article is to substantiate the role of analytical methods in enhancing the effectiveness of accounting and taxation systems and to identify practical directions for their application in modern enterprise management. The research methodology is based on qualitative analytical methods, including generalization, comparison, logical analysis, and systematization of analytical procedures used in accounting and taxation practice. These methods allow for a comprehensive assessment of analytical tools, their functional capabilities, and their potential for adaptation to digital accounting environments. The results of the study include the generalization of key approaches to the organization of analytical procedures aimed at increasing the reliability and transparency of accounting information, optimizing tax decisions, and reducing tax-related risks. Particular attention is paid to the unification of analytical methods, which contributes to improving the comparability of analytical results and strengthening the information base for managerial control. The practical value of the article lies in the possibility of applying the proposed methodological guidelines to improve accounting and analytical support, optimize tax planning processes, and enhance internal control mechanisms. The obtained results may be used by practitioners to increase the quality of analytical work and by researchers as a basis for further development of adaptive analytical methods in accounting and taxation.

Keywords: accounting, taxation, analytical methods, information support.



Постановка проблеми. Сучасне економічне середовище вирізняється швидкою зміною господарських процесів, активним впровадженням цифрових технологій та зростанням вимог до якості обліково-аналітичної інформації. За таких умов ефективність системи бухгалтерського обліку та оподаткування безпосередньо залежить від використання надійних і науково обґрунтованих аналітичних методів, які дають змогу забезпечити точність, прозорість і своєчасність управлінських рішень. Однак постійне оновлення нормативно-правової бази, ускладнення господарських операцій та зміна податкових механізмів створюють ситуацію, у якій існуючий методичний інструментарій виявляється недостатньо адаптованим до нових викликів. Попри значний масив наукових досліджень з організації обліку, аудиту та оподаткування, окремі аспекти застосування аналітичних методів залишаються недостатньо розкритими. Передусім це стосується їх практичного використання на підприємствах різних галузей, а також питань удосконалення методів аналізу в умовах цифровізації та інтеграції великих масивів даних. Недостатньо сформованими залишаються підходи до систематизації та уніфікації аналітичних процедур, що ускладнює формування якісної обліково-аналітичної бази для прийняття управлінських рішень і планування податкових зобов'язань. Проблема полягає у необхідності наукового обґрунтування та оновлення методичного інструментарію, який забезпечує якісний аналіз облікової інформації, її адаптацію до нових технологічних умов і підвищення рівня аналітичної підтримки податкових рішень. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного дослідження теоретичних засад, методологічних підходів і практичних аспектів застосування аналітичних методів у сфері обліку та оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних основ бухгалтерського обліку та методологічних засад аналітичних досліджень приділено значну увагу в сучасній вітчизняній літературі: класичні підходи до побудови системи обліку й обґрунтування методів дослідження докладно розглянуті в працях В. П. Бондарчука та М. І. Дзюби, що закладає теоретичну базу для подальших емпіричних досліджень [1; 3]. Формування аналітичного інструментарію для управлінської практики розкрито в навчальному посібнику з управлінського обліку С. В. Коваленка, який містить методичні прийоми оцінювання

внутрішніх процесів підприємства та приклади застосування аналітики у прийнятті рішень [4]. Проблематику податкового обліку й методику його ведення висвітлюють роботи О. М. Гуменюк і В. О. Плахотнюка, що дають підґрунтя для дослідження взаємозв'язку облікових процедур і формування податкових зобов'язань [2; 6], тоді як аналіз впливу структури доходів і витрат на податкове навантаження представлено в монографії Л. В. Тараненка [9]. Окрему емпіричну перспективу надає останнє дослідження М. Ф. Нагірняка, в якому розглянуто обліково-аналітичне забезпечення управлінського контролю податкових витрат і податкових зобов'язань – результати цього дослідження можуть бути безпосередньо використані при апробації запропонованої методики [5]. Значну увагу питанням інформаційно-аналітичного забезпечення приділяє А. І. Середа, який окреслює роль інформаційних систем у підвищенні якості аналітичних висновків та відзначає необхідність уніфікації підходів до збору й обробки даних [8]. Актуальні проблеми цифровізації обліку та податкового контролю розглядає О. П. Шевченко, підкреслюючи потенціал ІТ-рішень для автоматизації аналітичних процедур і одночасні ризики, пов'язані з адаптацією нормативно-правової бази [10], що перегукується з вимогами Податкового кодексу України щодо стандартизації обліково-податкових процедур [7]. Разом із тим у проаналізованих публікаціях бракує комплексних досліджень, які поєднували б теоретичну модель аналітичних методів з результатами їх апробації на реальних вибірках підприємств різних секторів економіки та з урахуванням цифрових інструментів обробки даних; незаповненою залишається також сфера уніфікації процедур оцінювання податкових ризиків у контексті впровадження адаптивних аналітичних платформ.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і визначення практичних напрямів застосування аналітичних методів в обліку та оподаткуванні, спрямованих на підвищення якості обліково-аналітичного забезпечення, оптимізацію податкових рішень та удосконалення процедур контролю. Завданням дослідження є систематизація наукових підходів до аналітичних методів, визначення їх прикладної цінності в умовах цифрової трансформації, а також формування методики, здатної забезпечити уніфіковане та ефективно використання аналітичного інструментарію в практиці підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналітичні методи в обліково-оподатковуваній сфері становлять структурований комплекс прийомів, процедур і інструментів, спрямованих на дослідження економічних явищ, виявлення закономірностей їх розвитку та формування обґрунтованих висновків для прийняття ефективних управлінських рішень. На відміну від загальнонаукових підходів, спеціальні аналітичні методи мають чітку прикладну спрямованість та дозволяють оцінити фінансовий стан підприємства, рівень податкового навантаження, ризики та можливості оптимізації. Основою застосування аналітичних методів є поєднання інформаційної наповненості даних, логічної послідовності їх аналізу та здатності інтерпретувати результати в контексті практичних управлінських рішень. У цьому контексті аналітичні методи виступають інструментом не лише пізнання облікових процесів, але й засобом підвищення їх ефективності [4, с. 51].

Інформація, що формується в системі обліку, є основою функціонування підприємства. Від її повноти, об'єктивності та точності залежить рівень обґрунтованості управлінських рішень. Аналітичні методи дозволяють:

- відокремити суттєві показники від допоміжних;
- встановити фактори, що впливають на формування фінансових результатів;
- дослідити причинно-наслідкові зв'язки між господарськими операціями;
- оцінити ризики, пов'язані з оподаткуванням;
- формувати рекомендації щодо оптимізації фінансових потоків;

Особливого значення аналітичні методи набувають у період цифрової трансформації, коли обсяги інформації зростають, а традиційні підходи до аналізу вже не забезпечують достатньої глибини дослідження. Використання методів факторного, структурного, порівняльного аналізу, моделювання та прогнозування створює передумови для формування якісно нового рівня інформаційного забезпечення. Податкове середовище характеризується високою мінливістю нормативної бази та необхідністю оперативного прийняття рішень. Це формує потребу у використанні спеціальних аналітичних методів, здатних виявляти тенденції формування податкових зобов'язань, оцінювати ризики ухилення від сплати податків та забезпечувати прозорість фінансової звітності.

У теорії оподаткування важливе місце займають такі аналітичні підходи, як:

- структурно-логічне моделювання, що дозволяє побудувати схеми формування податкових потоків;
- метод сценарного аналізу, який дає змогу спрогнозувати зміни податкових надходжень залежно від економічних умов;
- метод ризикової інтерпретації, що застосовується для визначення податкових ризиків та побудови системи внутрішнього контролю;
- функціональний аналіз, спрямований на виявлення неефективних ділянок податкових процесів;

Теоретичні напрацювання вказують, що застосування цих методів підвищує рівень обґрунтованості податкових рішень, забезпечує уніфікацію підходів до аналізу та дозволяє адаптувати систему оподаткування до змін зовнішнього середовища [8; 12]. У сучасних дослідженнях важливим завданням є формування цілісної системи аналітичних методів, яка здатна забезпечити комплексне вивчення обліково-оподатковуваних процесів і створити методологічну основу для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

В таблиці 1 можна подивитися порівняльну характеристику щодо основних аналітичних методів в обліку та оподаткуванні. Наведені методи були проаналізовані в статті, дана таблиця виступає ілюстрацією наведеної інформації.

Розмаїття аналітичного інструментарію зумовлює потребу у його впорядкуванні, що дозволяє чітко визначити можливості кожного методу та забезпечити їх цілеспрямоване використання. У науковій практиці значного поширення набули методи структурного аналізу, моделювання, ризикової оцінки та прогнозування, які у взаємодії формують багатовимірний підхід до дослідження облікових і податкових процесів. Основою ефективного застосування цих методів є розуміння того, що підприємство функціонує в умовах динамічного податкового середовища, де рівень невизначеності та регуляторні ризики безпосередньо впливають на результативність фінансової діяльності. Саме тому аналітичні методи відіграють ключову роль у формуванні податкової політики підприємства. Їх застосування дозволяє визначити оптимальні варіанти реагування на зміни законодавства, оцінити потенційний вплив податкових рішень на стратегічні показники та забезпечити прозорість управлінських процедур. Методи струк-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних аналітичних методів в обліку та оподаткуванні

Метод аналітичної оцінки	Зміст методу	Переваги застосування	Обмеження / ризики	Практичний результат використання
Структурно-логічне моделювання	Відтворення структури облікового або податкового процесу через логічні схеми та моделі	Висока наочність; виявлення «вузьких місць»; чіткість зв'язків між операціями	Потребує значної кількості даних; залежить від кваліфікації аналітика	Оптимізація облікових процедур, спрощення контролю та перевірок
Факторно-ризикова інтерпретація податкових зобов'язань	Аналіз впливу окремих факторів на податкове навантаження та виявлення ризикових зон	Дозволяє прогнозувати зміни зобов'язань;	Висока чутливість до помилок у вихідних даних	Скорочення податкових ризиків, обґрунтування управлінських рішень
Функціональний аналіз облікових процесів	Дослідження основних функцій та операцій обліку з метою оцінки їх ефективності	Дає змогу раціоналізувати робочі процеси; підвищує точність облікових даних	Може бути трудомістким при великій кількості операцій	Підвищення продуктивності облікового апарату, зменшення витрат часу
Метод цифрової аналітики	Використання інформаційних систем та цифрових інструментів для аналізу даних	Швидкість обробки, мінімізація людських помилок, можливість автоматизації	Вимагає технічних ресурсів та навчання персоналу	Формування точних аналітичних звітів, підвищення прозорості
Порівняльний аналітичний метод	Співставлення показників у динаміці та між підприємствами	Доступність даних; проста інтерпретація	Не враховує галузевих особливостей та сезонності	Виявлення тенденцій, оцінка позиції підприємства у середовищі

Джерело: сформовано автором

турно-логічного моделювання допомагають вибудувати цілісну схему податкових потоків, що дозволяє виявити слабкі місця, неефективні ланки та потенційні джерела оптимізації. У той час методи ризик-орієнтованого аналізу забезпечують оцінку ймовірних загроз податкової безпеки та дозволяють сформулювати стратегію мінімізації ризиків для будь-якої установи чи організації. Їх поєднання створює базу для розроблення збалансованої податкової політики, яка враховує як короткострокові, так і довгострокові наслідки запропонованих рішень. Подальший розвиток аналітичних методів неможливий без урахування процесів цифровізації, що охоплюють усі сфери обліку та оподаткування. Поява нових інструментів обробки даних трансформує традиційні підходи та розширює можливості аналітичних

процедур. Цифрове середовище створює передумови для автоматизації рутинних операцій, пришвидшує доступ до інформації й забезпечує більш високу точність результатів аналізу. Це відкриває можливість інтеграції аналітичних методів з інструментами бізнес-аналітики, машинного навчання, інтелектуального контролю та прогнозування. У такій взаємодії аналітичні методи набувають нової якості: моделювання стає гнучкішим і точнішим, оцінка ризиків – більш комплексною, а прогнозування – наближеним до реальних тенденцій. Використання цих підходів у цифровому обліковому середовищі дозволяє підприємствам формувати адаптивну систему щодо аналітичного забезпечення, здатну оперативно (а головне – ефективно) реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Це,

у свою чергою, сприяє підвищенню ефективності податкової політики, покращенню якості фінансової інформації та розширює можливості для управління ризиками. Саме тому інтеграція структурного, ризик-орієнтованого та цифровізованого аналізу формує новий напрям розвитку аналітичної методології, забезпечуючи теоретичне підґрунтя для подальшого вдосконалення обліково-оподатковувальних систем на підприємствах.

Для демонстрації практичного застосування запропонованої методики обліково-аналітичного дослідження податкових зобов'язань обрано як емпіричну базу дослідження Нагірняка (2024) [5; 3], у якому аналізуються підходи до взаємодії бухгалтерського та податкового обліку при формуванні податкових зобов'язань та податкових витрат підприємств. На основі положень цього дослідження адаптовано схему аналізу для умовного підприємства «Підприємство Х», що здійснює комерційну діяльність і є платником податку на прибуток. Для оцінки податкового навантаження застосовано комплекс методів: документальний аналіз бухгалтерської звітності та податкових декларацій, факторно-аналітичний підхід для визначення впливу ключових чинників на податкові зобов'язання та порівняльний аналіз варіантів облікової політики. Документальний аналіз дозволив виявити невідповідності між даними бухгалтерського обліку та податковою базою. Зокрема, деякі витрати, хоча й відображені у бухгалтерському обліку, не були прийняті для цілей оподаткування через відсутність відповідних документів або перевищення нормативів. Це призвело до коригування податкової бази підприємства, що безпосередньо вплинуло на величину податкових зобов'язань. Факторний аналіз дав змогу визначити ключові елементи, які формують податкове навантаження підприємства. Серед них виділяються співвідношення доходів і витрат, що визнаються для оподаткування, наявність неприйнятих витрат, ставка податку на прибуток, наявність пільг, а також структура господарських операцій і характер документаційного оформлення. Для «Підприємства Х» виявлено, що при однаковому бухгалтерському прибутку податкова база може змінюватися в межах $\pm 10\text{--}20\%$ залежно від політики визнання витрат і доходів та здійснених коригувань. Порівняльний аналіз двох можливих варіантів облікової політики показав, що консервативна стратегія, при якій визнаються лише витрати з повним документальним підтвердженням, забезпе-

чує стабільність і прогнозованість податкових зобов'язань, хоча податкові платежі є дещо вищими. Агресивна стратегія, що передбачає максимальне включення витрат у податкову базу, дозволяє зменшити суму податку, проте значно підвищує ризики податкових донарахувань і штрафних санкцій у разі перевірки.

Отже, застосування комбінованої методики, що включає документальний, факторний та порівняльний аналіз, дозволяє чітко оцінити податкові зобов'язання та вплив різних облікових рішень на фінансові результати підприємства [5].

Висновки. Проведене дослідження аналітичних методів обліку та оподаткування дозволило систематизувати теоретичні підходи та продемонструвати їх практичне застосування для підвищення ефективності управлінських рішень на підприємствах. Теоретичний аналіз підтвердив, що аналітичні методи, такі як структурно-логічне моделювання, факторно-ризиковий аналіз, функціональний та порівняльний аналіз, є ефективними інструментами оцінки фінансових результатів, податкових зобов'язань і ризиків, а також оптимізації обліково-аналітичних процесів. Їх використання забезпечує формування прозорої, системної та адаптивної методології обліку та оподаткування, здатної реагувати на зміни зовнішнього середовища та нормативної бази. Практична частина дослідження показала, що застосування комбінованої методики на прикладі умовного підприємства дозволяє чітко оцінити вплив різних облікових рішень на податкові зобов'язання. Документальний аналіз, факторний підхід та порівняльний аналіз варіантів облікової політики забезпечують точність оцінки податкового навантаження, підвищують прозорість фінансової звітності та створюють умови для прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо оптимізації податкових платежів. Перспективою подальших досліджень є розробка та впровадження методичних інструментів використання інформаційних ресурсів бухгалтерського обліку для управління податковими витратами та підвищення ефективності податкового контролю. Інтеграція аналітичних методів із сучасними цифровими технологіями, такими як автоматизація обробки даних, бізнес-аналітика та інтелектуальне прогнозування, створює передумови для формування адаптивної та прозорої системи обліково-аналітичного забезпечення підприємств, здатної оперативно реагувати на зміни податкового середовища та зовнішніх економічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарчук В. П. Бухгалтерський облік : підручник / В. П. Бондарчук. – Київ : КНЕУ, 2021. – 432 с.
2. Гуменюк О. М. Податковий облік підприємств : навч. посібник / О. М. Гуменюк. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2020. – 288 с.
3. Дзюба М. І. Методологія бухгалтерського обліку та аналізу фінансової звітності / М. І. Дзюба. – Київ : КНЕУ, 2019. – 256 с.
4. Коваленко С. В. Управлінський облік та фінансова аналітика : навч. посібник / С. В. Коваленко. – Харків : ХНЕУ, 2022. – 304 с.
5. Нагірняк М. Ф. (2024) Обліково-аналітичне забезпечення управлінського контролю податковими витратами і податковими зобов'язаннями // *Економіка, управління та адміністрування*. – 2024. – № 1(107). – С. 120–129. – URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-1\(107\)-120-129](https://doi.org/10.26642/ema-2024-1(107)-120-129) (дата звернення: 29.12.2025).
6. Плахотнюк В. О. Податкове адміністрування та контроль / В. О. Плахотнюк. – Київ : Наукова думка, 2021. – 224 с.
7. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 29.12.2025).
8. Середа А. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення бухгалтерського обліку // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2022. – № 4. – С. 12–20.
9. Тараненко Л. В. Аналіз податкового навантаження підприємств / Л. В. Тараненко. – Київ : КНЕУ, 2019. – 200 с.
10. Шевченко О. П. Цифровізація обліку та податкового контролю // *Економічна стратегія*. – 2023. – № 1. – С. 33–46.

REFERENCES:

1. Bondarchuk V. P. (2021) *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Kyiv National Economic University, 432 p. (in Ukrainian)
2. Humeniuk O. M. (2020) *Podatkovi oblik pidpriemstv* [Tax accounting of enterprises]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 288 p. (in Ukrainian)
3. Dziuba M. I. (2019) *Metodolohiia bukhalterskoho obliku ta analizu finansovoi zvitnosti* [Methodology of accounting and financial statement analysis]. Kyiv: Kyiv National Economic University, 256 p. (in Ukrainian)
4. Kovalenko S. V. (2022) *Upravlinskyi oblik ta finansova analityka* [Management accounting and financial analytics]. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 304 p. (in Ukrainian)
5. Nahirniak M. F. (2024) *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinskoho kontroliu podatkovy vytratamy i podatkovy zoboviazanniamy* [Accounting and analytical support of managerial control over tax expenses and tax liabilities]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia – Economics, Management and Administration*, vol. 1(107), pp. 120–129. Available at: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-1\(107\)-120-129](https://doi.org/10.26642/ema-2024-1(107)-120-129) (accessed December 29, 2025)
6. Plakhotniuk V. O. (2021) *Podatkove administruvannia ta kontrol* [Tax administration and control]. Kyiv: Naukova Dumka, 224 p. (in Ukrainian)
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010) *Podatkovi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine] (December 2, 2010, No. 2755-VI, as amended). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed December 29, 2025)
8. Sereda A. I. (2022) *Informatsiino-analitychne zabezpechennia bukhalterskoho obliku* [Information and analytical support of accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and Auditing*, no. 4, pp. 12–20.
9. Taranenko L. V. (2019) *Analiz podatkovoho navantazhennia pidpriemstv* [Analysis of the tax burden of enterprises]. Kyiv: Kyiv National Economic University, 200 p. (in Ukrainian)
10. Shevchenko O. P. (2023) *Tsyfrovizatsiia obliku ta podatkovoho kontroliu* [Digitalization of accounting and tax control]. *Ekonomichna stratehiia – Economic Strategy*, no. 1, pp. 33–46.